

Üldpoliitilisi artikleid**Kodanliku Eesti majanduslik sõltuvus**

L. Aisenstadt

Iga riigi tõelise sõltumatuse määrab suurel määral maa majandusliku sõltumatuse aste. Mida vähem see või teine maa on sõltumatu majanduslikus suhtes, seda suurem on ka tema poliitiline sõltumus. Ja vastupidi, sõltuvus välismaistest toorainete- ja müügiturgudest, omaenda kapitalide puudus ja sellest tingitud välismaised investeeringud ja laenud — kõik see kokku määrab selle või teise maa majandusliku sõltuvuse astme. Peab küll ütleva, et imperialismi tingimustes ja kapitalistlike riikide ning tervete kontinentide kasvava vastastikuse seose ning vastastikuse sõltuvuse tingimustes üheks ülemaailmseks majandussüsteemiks on raske kõnelda mingi kapitalistliku maa absoluutsest sõltumatusest. Isegi USA, see kõige võimsam kapitalistlik riik, vedas enne Teist Maailmasõda sisse tervet rida tööstuslikke tooraineid (näiteks kautšukit), milleta ta ei saanud läbi. Kuid imperialistlike riikide süsteemis tuleb vahet teha suurte kapitalistlike maade vahel, mis määravad olukorra maailmaturul, ja koloniaal- ning poolsõltuvate maade vahel.

Kõneldes finantskapitali osast imperialismi tingimustes, mille peapingutus on suunatud toorainete- ja müügiturgude ümberjaotamisele, tähendab Lenin eri maade kogemuste uurimise põhjal: „Finantskapital ja sellele vastav rahvusvaheline poliitika, mis seisab suurriikide võitluses maailma majandusliku ja poliitilise ümberjaotamise eest, loob terve rea üleminekuvorme riikliku sõltuvuse alal. Sellele ajastule on tüüpilised mitte ainult kaks pearühma maid: asumaade valdajad ja asumaad, vaid ka sõltuvate maade mitmekesised vormid, mis poliitiliselt, formaalselt on iseseisvad, tegelikult aga mähitud finants- ja diplomaatliku sõltuvuse võrkudesse.“ (V. Lenin, „Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium“, Valitud teosed, I köide, lk. 667.) Näitena toob Lenin sellised maad nagu Argentiina ja Portugal, mis on kõige iseloomustavamaks näiteks poolsõltuvuslikust olukorrast suurtest imperialistlikest riikidest ja rahvusvahelistest kapitalistlikest trustidest.

Käesoleva artikli ülesandeks on näidata meie lugejale, et kodanlik Eesti oli samasugune formaalselt sõltumatu maa, mis tegelikult kujutas endast üht neist ülemineku-vormidest, millest kõneles Lenin. Muidugi teada pole selles kindlakstegevemises midagi uut. Sellele on viidanud Eestimaa Kommunistlik Partei kogu oma võitluse kestel Eesti muutmise eest sotsialistlikuks maaks Nõukogude Liidu rahvaste vennaliku pere raami-

ARHIIVKOGU

TARTU ÜLIKOOI
RAAMATUKOGU

des. Kuid kahjuks on meil veel vähe tehtud tõsist katset sügavamalt uurida kodanliku Eesti poliitilise, majandusliku, ideoloogilise ja kultuurilise sõltuvuse määra. Läheb enne vaja veel palju vaeva ning uurimist, kui eesti kodanluse üle kahekümne aasta pikkune valitsemine kerkib meie ette oma täies armetus hiilguses. Käesolev artikkel on seadnud oma ülesandeks katsuda osaliselt täita seda lünka majanduse alal.

Selleks et anda enam-vähem rahuldav vastus küsimusele kodanliku Eesti majandusliku sõltuvuse üle, tuleb kõigepealt vastata küsimusele: Millise alusvaraga kodanlus asus majandama? Mis ta sai pärandiks tsaarivenemaalt ja mis ta rohkem kui paari aastakümne kestel sellest pärandist tegi?

Eesti kodanlikus kirjanduses oli, eriti kahekümnendail aastail, armastatuimaks teemaks viidata sellele tõele mittevastavale faktile, nagu poleks iseseisev (loe: kodanlik) Eesti oma eraldumisel Venemaast mitte midagi saanud, et ta asunud maa majanduslikule ülesehitamisele paljaste kätega jne. Need nutulaulud pole aga põrmugi veenvad, sest tegelikult ei tekkinud sõjategevuse läbi Eesti territooriumil ei Esimese Maailmasõja ajal ega võitlustes langesveeri vastu, samuti ka mitte Kodusõja päevil Eesti tootmisjõududele suuremat kahju (see käib esmajoones suurtööstuse kohta). Selle demagoogilise argumendi taga ei peitu midagi muud kui eesti kodanlike natsionalistide katse õigustada majanduslikku laost ja kriisi sõjajärgseil aastail Eestis, mis oli tingitud sellest, et Eesti majandus osutus äkki lahtikistuks ääretust Vene turust. Avalikuks saladuseks oli fakt, et tootmisvõimsus Eestis rajanes vene (ja välismaisele) kapitalile, esmajoones Vene impeeriumi majanduslike ja sõjaliste vajaduste rahuldamiseks. Samasuguseks avalikuks saladuseks oli ka see fakt, et Eesti põllumajandusliku turu toodang läks peamiselt lähemale Petrogradi turule. Pärast kodanliku iseseisvuse väljakuulutamist muutus aga olukord järsult, sest Eesti kodanliku riigi valitsevad tipud ei tahtnud orienteeruda Vene turu järgi liigagi arusaadavail põhjusil, et neist üksikasjalisemalt oleks vaja kõnelda. Kartus Nõukogude Liidu revolutsioonilise mõju eest töölisklassisse, soov mitte säilitada suurtööstust kui kaadriproletariaadi baasi, tendents kulaklike talude loomisele risti vastu maa põllumajandusliku elanikkonna suure enamuse huvidele — ühe sõnaga kõik, mida võiks lühidalt iseloomustada kartusena oma rahva ees, kõik see tõukas eesti kodanluse hoopis teisele majandusliku arenemise teele. Kuid sellest veidi alamal.

Mida kõike ei pärinud eesti kodanlus tsaari-valitsuselt? Oleme väga kaugel sellest, et idealiseerida tsaari-Venemaal valitsenud majanduslikke suhteid. Kuigi tsarism polnud absoluutselt huvitatud enamiku oma äärmaade tööstuslikust arenemisest, ometi oli olukord Eestis (nagu Lätiski) real poliitilistel, geograafilistel ja majanduslikel põhjustel teine. Siin, nagu ka naabruses asetsevas Petrogradis, rajati Vene tööstuse sepikoda, siin arenesid tootmisjõud kiiremini kui paljudes teistes paikades avaras tsaari-impeeriumis.

Tervel real objektiivseil põhjusil arenes tsaarirežiimi ajal kolm pea-

mist tööstusharu: metalli- (arvates siia ka laevaehituse), ehitusmaterjalide ja tekstiiltööstus.

Peamiseks suurtööstuseks, mis varustas Baltimaid, ja mitte ainult Baltimaid, laevadega, olid laevaehitustehased: Vene-Balti tehased, Peetri tehased, Bekkeri tehased jt. Esimese imperialistliku sõja ajal töötas Vene-Balti tehastes, mis ehitasid suuri, kuni 30 000-tonnilisi laevu, üle 10 000 töölise; Bekkeri tehased andsid tööd enam kui 3500 töölisele. Sedasama võiks öelda ka teiste laevaehitustehaste kohta. Mitte väiksem tähtsus polnud ka metalli töötlevail ning masinaid ehitavil tehaseil: „Dvigateli“, „Krullil“, „Volta“ ja real teistel. Metallitöölise arv oli eri aegadel kõikuv ja ulatus kuni 20 000-ni.

Suuremate ehitusmaterjale tootvate tehaste hulka kuulusid tollal Venemaal suurimad tsemenditehased Aseris ja Kundas, kõnelemata juba igasuguseist väiksemaist ettevõttest, mis tootsid lupja ja muid ehitusmaterjale.

Suur tähtsus maa majanduses oli Mayeri keemiatehasel.

Kuid suurimaks tööstusharuks oli siiski tekstiiltööstus, kõige vanem ja tehniliselt kõige paremini varustatud tööstusharu Eestis. Tarvitseb vaid nimetada Narva Kreenholmi, kalevi- ja linaketrusvabrikut Narvas, Balti Puuvillavabrikut Tallinnas ja rida teisi käitisi. Seejuures tuleb tähendada, et Kreenholm oma poole miljoni värtna ning 14 000 töölisega kuulus Euroopa suurimate tekstiilkäitiste hulka. Üldse oli Eesti tekstiiltööstuses ametis kaugelt üle 20 000 töölise.

Seega oli üksnes kolmes põhilises tööstusharus, peamiselt suurkäitistes, ametis üle 60 000 töölise. Kordame, et me ei taha selle arvuga anda põhjalikku analüüsi tööstuse seisukorrast Eestis enne Esimest Maailmasõda, veel vähem midagi öelda tööliste olukorra kohta. Igaühele on arusaadav, et see tööstuslik kasv toimus kapitalistliku tsaari-Venemaa tingimustes. Täiesti õigesti tähendab sm. Veimer, et „kõigi nende tehniliste suurejooneliste saavutuste puhul ärgem siiski unustagem: see oli tööstuse arenemine kapitalistlike tootmisvahekordade juures, mistõttu see arenemine oli hüppeline, anarhiline, suurte tagasilöökidega, kus kapital tegi läbi oma tavalise kordvalmistusetsükli kriisist kriisini, tõusu ning mõõnadega, tööliste puudusega ning tööpuudusega, ületoodanguga ning nälja ja viletsuse valit-sedes, terava võistlusega ning endiste võistlusvormide väljasuretamisega, monopoolse kapitali kujunemisega, uute territooriumide vallutamise ja vallutatute kaitsmiseks uusi vallutusi ette valmistades, laiu töötajate hulki majanduslikult välja kurnates ning poliitiliselt rõhudes sõjalis-feodaalse monarhia raamides.“*)

Kuid meie poolt toodud Eesti peamiste tööstusettevõtete ja neis töötavate tööliste arvu loetelu mõte seisab selles, et purustada kodanliku teaduse vabritseeritud legend Eesti riigi „vaesusest“. See legend on seda vähem paikapidav, kui me meenutame, et Eesti kodanlik riik sai rahulepingu põhjal Nõukogude riigi käest 15 miljonit rubla kullas.

*) A. Veimer, „Eesti NSV majandusprobleeme“, lk. 62.

Seega võib liialdamata öelda, tarvitades ameeriklaste lemmikväljendust, et Eesti kodanliku majanduse start oli hea. Vaatame siis nüüd, mis Eesti kodanlus saadud pärandiga tegi.

Nagu juba ülalpool tähendatud, avanes Eesti kodanluse ees pärast võimuharumist printsiipiaalselt kaks erinevat teed. Üks tee viis itta, traditsioonilisele, aastakümnete kestes äraproovitud Vene turule. See tee oleks võimaldanud Eesti majandust viia harmoonilisse kooskõlla Nõukogude Liidu uutest sotsialistlikes ühiskondlikes tingimustes jõuliselt kasvavate tootmisjõudude vajadustega. See tee oleks lubanud säilitada suurtööstuse ja oleks päästnud Eesti majanduse kapitalistliku maailmaturu kõikumistest. Teine tee — see oli orienteerumine kapitalistlikku läände, Eesti majanduse täieliku alistamise tee imperialistlike riikide nõudeile ja vajadusile, suurtööstuse kängumise ja põllumajanduse degradeerimise tee. Teatavasti võitsid valitseva kodanlik-kulakliku ülemkihi kitsarinnalised klassihuvid töörahvahulkade üldrahvalike huvide üle, ja Eesti pöördus kapitalistliku lääne poole.

Milles väljendus siis Eesti vahekord kapitalistliku läänega? Selleks tuleb vastata küsimusele: milles avaldub ühe riigi majanduslik sõltumatus maailmaturu mõjust kapitalistlikes oludes?

Kui arvestada spetsiifilisi, poliitilisi, geograafilisi, kultuurilisi ja teisi tingimusi, on majanduslik sõltumatus tingitud järgmistest peamistest teguritest:

- 1) suurtööstuse olemasolust, mis tugeneb omaenda toorainetebaasile;
 - 2) suhtelisest sõltumatusest välismaistest müügiturgudest ja toorainete-allikaist ja sellega seoses küllalt mahukas siseturg, mis oleks võimeline mahutama põhimassi tööstustoodangust ja põllumajandussaadustest;
 - 3) omamaise kapitali kindlast ülekaalust väliskapitalimahutuste üle tööstuses ja põllumajanduses;
 - 4) minimaalsest finantsvõlgnevusest maadele, mis ekspordivad kapitali. Peatume igäihel neist punktidest üksikult. *)
- Asume esimese punkti juurde: suurtööstuse arenemisele kodanliku iseseisvuse aastail.

Kodanlikud allikad jagavad Eesti tööstuse arenemise viide perioodi: **) 1) tööstuse ülesehitamine (1919—1924), 2) tööstuse stabiliseerimise periood (1925—1927), 3) tööstuslik tõus (1928—1930), 4) kriisiaastad (1931—1933) ja 5) tõusuperiood pärast kriisi (1933—1939). Kõnelemata sellest, kui võrd õige on selline periodiseerimine, tuleb tähendada, et kodanlik statistika tunnistab ise, milliseid raskusi Eesti tööstus üle elas oma olemasolu esimese 6—7 aasta kestel. 20-ndate aastate alguks oli metallitöölise arv langenud 2000 inimeseni, tekstiiltöölise arv 6000-ni. Eesti suur-

*) Üks metodoloogiline märkus: edasises kokkuvõttes on eranditult kasutatud andmeid Eesti kodanlikust ametlikust statistikast. Nagu edasine kokkuvõtte näitab, teeb see asjaolu ülesande raskemaks, sest Eesti ametlik statistika lähtus põhimõtteliselt teistest ideoloogilistest, järelikult ka teistest metodoloogilistest eeldustest.

**) Ajakiri „Konjunktuur“ 1938, nr. 38/39, toimetuse artikkel „Eesti majanduslik areng iseseisvuse kestel“.

tööstuses loendati tollal (1924. a.) 292 ettevõtet. *) Kuid mis suurettevõtted need olidki! Eesti ametlik statistika luges suurettevõtteks juba käitist, kus töötas üle 20(!) inimese masinajõu abil või üle 30 inimese masinajõu puudumisel. Säärase nn. „suurettevõtte“ naeruväärsus on silmnähtav kõikidele, kes pole pimestatud kodanlike majandustegelaste demagoogilisest lobast.

Kuid selleski „suurtööstuses“ jätkub kuni 1925. aastani tööliste arvu süstemaatiline langemine, mida tunnistavad ametlikud andmed: **)

Tööliste arv tuhandetes		
	VII	XII
1923. a.	33 635	29 244
1924. a.	30 362	26 146

Huvitav nähtus: kui suurettevõtete arv (muidugi eesti kodanliku statistika mõistes) näitab süstemaatiliselt langust, siis samal ajal jätkub keskmiste ettevõtete (5—19 töölisega) ja väikeste ettevõtete (kuni 5 töölisega) arvu pidev tõus. Kui võtta keskmiste ja väikeste tööstusettevõtete arvuks 1922. a. detsembris 100, siis 1924. a. detsembris on keskmine tööstusettevõtete arv 118, väikeste tööstusettevõtete arv aga 272,2. ***)

Seega võib juba kodanliku iseseisvuse esimesil aastail Eesti tööstuses märgata seda arenemise põhijoont, mis punase niidina läbib kaks aastakümnet kodanliku klassi võimutsemist: suurtööstuse mandumine ja poolkäsitööstuslike kääbusettevõtete tekkimine, mis tormise ookeanina ümbritsevad Eesti tööstuse „tööstushiihlasi“.

Olukord ei paranenud ka nn. stabiliseerumis-aastail. Laseme kõnelda arvudel. 1. jaanuaril 1929 loendati Eestis 266 suurettevõtet (muide 22 ettevõtet vähem kui 1924. a.). Neis ettevõtteis töötas 26 208 töolist (teenistujad juurde arvamata), s. o. niisama palju kui 1924. a. ****) Nii nägi välja kurikuulus „stabiliseerumine“, mis tegelikult tähendas stabiliseerumist kõige madalamale punktile, mis kunagi Eesti tööstus oli saavutanud. Seda vähem saab olla juttu mingist tõusust, mis olevat pidanud saabuma 1928. aastast peale.

Ülemaailmse majanduskriisi aastail langes suurtööstusettevõtteis töötavate tööliste arv veelgi:

1930	1931	1932 *****)
	(tuhandeis)	
28,7	27,5	24,7

Seejuures riivas kriis esmajoones neid majandusharusid, mis tootsid tootmisvahendeid, aga ka teisi, rasketööstusele tüübilisemaid tööstusalasid.

*) „Eesti Statistika“ 1924, nr. 1.

**) „Eesti Statistika“ 1925, nr. 39.

***) „Eesti Statistika“ 1925, nr. 39.

****) „Eesti Statistika“ 1929, nr. 89.

*****) „Eesti Statistika“ 1932, R. Sörmuse artikkel „Tööstuseolud 1931. a.“

Kergetööstus kannatas kriisi läbi vähem. Nii tähendab ülemaal tsiteeritud artikli autor: „Keset üldist surutist ja tööpuudust on siiski erakordselt soodsa arengu osaliseks saanud kehakatte- ja pudukaupade tööstus.*) Seega tähendasid kriisiaastad edasist vastuolude süvenemist raske-tööstuse (mis on tõeliseks baasiks igale tõelisele sõltumatusel) ja tööstuse vahel, mis toodab igasugust puid-padi ja on vähem tundlik kapitalistlike kriiside suhtes.

Madalaima taseme saavutas Eesti tööstus 1. jaan. 1934, kus suurtööstuses loendati kõigest 22 688 tööliset (koos teenistujatega 26 048)**). Kääbusettevõtete arenemise tendents aga jätkub edasigi. Kui 1929. a. keskmisi ettevõtteid oli 480, siis 1934. a. on neid juba 547, mis annab tunnistust kapitalide, masinate ja tööjõu edasiseist killustamisest.

Kahjuks ei seisa meie käsutuses mingeid andmeid brutotoodangu hulga kohta kodanlikule sõltumatusel eelnenud aastail, seepärast osutub absoluutselt võimatuks kõrvutada brutotoodangut enne 1919. a. brutotoodanguga pärast 1919. a. Me teame vaid kodanlikest allikaist, et brutotoodang kasvas 1922. a. 60 miljonilt kroonilt 120 miljoni kroonini 1934. a., s. o. kahekordseks.***) Kuid on kõik põhjused oletamiseks, et see arv ümberarvatuna kuldrubladesse on madalam kui vastav arv enne 1919. aastat. Sellest kõneleb kas või seegi fakt, et suurtööstuses töötas enne 1919. a. üle 60 000 inimese, 1919. a. kuni 1934. a. aga ei ületanud suurtööstuses töötajate maksimaalne arv 35 000, s. t. oli peaaegu kaks korda väiksem. Isegi reas tööstusharudes (näit. tekstiiltööstuses) moodsama tehnika, kapitalistliku ratsionaliseerimise ja teiste üksiku töölise tööviljakust tõstvatte tegurite rakendamist arvestades, polnud brutotoodang ajavahemikus 1919—1934 suurem kui enne 1919. aastat. Eesti tööstusliku arenemise põhitendentsina aga kestis väiketööstuse juurutamine kuni 1934. aastani pidevalt ja süstemaatiliselt.

Seda põhitendentsi ei suutnud kõigutada ka järgmised aastad 1934—1939, sellest hoolimata et neid aastaid loeti teataval määral Eesti tööstuse kõrgkonjunktuuriks. Kuid ka veel aastad 1934 ja 1935 ei ületanud tööstustoodangu tasemelt ja tööjõu kasutamisel kriisielset aega ja alles 1936. aasta tõi majanduslikku tegevusse teatavat elavust. Selles on aga Eesti kodanlusel kõige väiksem teene, kui mitte teeneks lugeda omahinna alandamist tööliste ja teenistujate reaaltöötasu alandamise arvel. Majandusliku tegevuse tõstmine on tihedalt seotud poliitilise ja majandusliku olukorraga aastail, mis vahetult eelnevad Teisele Maailmasõjale, kui kodanlik Eesti, olles tuhandete niitidega ühendatud pööraselt sõjaks valmistuva Saksamaaga, noppis endalegi osakese kasust. Töötavate tööliste arv ulatus 1939. aastaks peaaegu 40 000 inimeseni (suurtööstuses); tunduvalt kasvas ka keskmiste ettevõtete hulk, mille arv ulatus peaaegu 1000-ni.****)

*) „Eesti Statistika“ 1932, R. Sõrmuse artikkel „Tööstuseolud 1931. a.“

***) „Eesti Statistika“ 1934.

****) Tsiteeritud artikkel „Konjunktuurist“.

*****) „Eesti Statistika“ 1938.

Seega oli Eesti tööstuse struktuur (tööliste arvu järgi) kodanliku ülemvalitsuse lõpu poole järgmine: *)

	6 ettevõtet üle 1000 töolisega	
377	„ „ 20	„
984	„ „ 5—19	„
peaaegu 10 000	„ kuni 5	„

Kuid see analüüs poleks kaugeltki täielik, kui me jätaksime mainimata tähendatud ettevõtete tegevuse iseloomu, mis seisis tüübilises poolvalmissaaduste tootmises ja oli määratud rahuldama monopolistliku väliskapitali vajadusi.

Isegi kodanlikud autorid ise ei saa varjata seda fakti, et tsaari-Venemaa poolt pärandatud suuretvõtted laostusid. Meie poolt eespool mainitud „Konjunktuuri“ artiklis teatab autor lakooniliselt nagu endast mõistetava asja: „Kõigepealt vähenes tootmistegevus ning vastavalt sellele ka toodangu osatähtsus kogutoodangust mineraalide töötlemise alal, eeskätt tsemendi- ja savitööstuse tegevuse raugemise tõttu... Samuti oli sunnitud ka metallitööstus oma tootmistegevust osaliselt piirama ning korraldama ümber (kahvlite, lusikate ja teiste „rasketööstuse“ saaduste tootmiseks! L. A.). Mõned (!) suurkäitised ses tööstusharus (Venemaal, Peetri tehased) ei leidnud eeldusi (!!)) töötamiseks ja likvideerusid. Ka tekstiiltööstuse alal olid endised suurkäitised sunnitud muutunud olukorras piirama üsna tunduvalt tegevust, samuti osalt keemia-, puu- ja nahatööstus.“ **) Tõeliselt grandioosne pilt kodanlikest „saavutustest“! Kas ei kõla otse mõnitusena sellesse tahtmatusse tunnistusse nagu vea tõttu lipsanud lause, et „seevastu näitas aga klaasitööstus tähelepanuväärt tõusu, peamiselt tahvelklaasi valmistamise alal“. Kas pole tahvelklaas ikkagi liiga mannetu kompensatsioon Aseri varemete eest, Mayeri keemiategase suletud uste eest, kiratseva Kreenholmi eest, surmaeelsetes krampides viskleva Kunda tsementtehase eest!

Tuleb siiski märkida, et Eesti kodanluse võimutsemise ajal arenesid mõned üksikud tööstusharud, nagu näiteks põlevkivitööstus, fosforiiditööstus, tselluloositööstus, kuid need tööstusharud arenesid esiteks väliskapitali domineerival osavõtul ***) , teiseks aga poolvalmissaaduste ja strateegilise tooraine (põlevkivi ja põlevkiviõli) allikana väliskapitali, esmaajoones Saksa fašismi jaoks, kes püüdis siin luua vastava baasi oma agressiivsetele kallaletungiplaanidele Nõukogude Liidu vastu.

Sellest kõnelevad ilmekalt tööstustoodangu arvud 1939. a., mil brutotoodang moodustas 187,5 milj. krooni. Kuidas see arv jaguneb? Keemiatööstuse arvele langeb 20 miljonit, tekstiiltööstuse arvele 46 miljonit, metsatööstuse arvele 13,8 miljonit, tselluloositööstuse arvele 17,2 miljonit.****). Seega langeb tööstuse arvele, mis tootis poolvalmissaadusi ja stra-

*) A. Veimer, „Eesti NSV majandusprobleeme“, lk. 68.

**) Tsiteeritud artikkel „Konjunktuuris“, lk. 20.

***) Sellest lähemalt vt. alamal lk. 317/318.

****) „Konjunktuur“ 1939, lk. 554.

teegilist toormaterjali, 100 miljonit krooni, s. o. üle poole tööstuse brutotoodangust. Kui sellele lisada osa metallitöötlevat tööstust, mis oli vahetult seotud ülalnimetatud tööstusharude teenindamisega, siis tõuseb see arv arvatavasti veelgi 10—15 miljoni krooni võrra. Muidugi ei lähe kõik poolvalmissaaduste tootmiseks, osa läheb ka tarbimiseks siseturul*), kuid isegi kodanlik statistika märgib kasvavat nõudmist näiteks üksikute tekstiiltööstuse toodete järele; mida siis veel kõnelda sellistest tööstusharudest nagu kütte-põlevkivi, mille toodang kasvas 142 000 tonnilt 1922. a. 1 126 000 tonnini 1937. a., põlevkivi-toodang vastavalt 250 tonnilt 111 000 tonnini, bensiinitoodang 690 tonnilt (1929. a.) 13 000 tonnini, tselluloositoodang 7281 tonnilt 73 088 tonnini jne.! Seega tuleb tahes-tahtmata nõustuda A. Veimeri järeldusega: „Tööstuslikult eesrindlikust maast oli kahekümne aasta jooksul saanud asumaa seisukorras olev maa, kelle ülesanne on varustada imperialistlikke tööstusriike abimaterjalide ning toorainetega ning kelle tööliklass on allutatud monopoolse finantskapitali kurnamisele.“ (**)

Kui sellele lisada, et Eesti NSV territooriumil puudub rida ülitähtsaid toorainete-liike, nagu näiteks metallid ja kemikaalid (***), kui viidata asjaolule, et peaaegu täielikult puudus oma baas tootmisvahendite valmistamiseks, siis muutub pilt veel täielikumaks.

Seega tehes kokkuvõtet esimese meie poolt puudutatud punkti kohta, tuleb konstateerida, et:

suurtööstus Eestis oli määratud väljasuremisele ja kaotas suurema osa oma põhikapitalist, sest ta ei saanud seda kasutada kroonilise alakooramatuse tõttu;

väike- ja kesktööstus kujunesid üha enam ja enam valitsevaks vormiks tööstuses;

allesjäänud ja uuesti loodud suurtööstus kujutas endast mitte midagi muud kui poolvalmissaaduste ja strateegilise tooraine tootjat välisriikidele;

suurtööstus olenes domineerival määral imporditavaist tooraineist.

Seega tuleb esimesele punktile vastates tähendada, et Eesti kodanlus ei suutnud ega tahtnud kindlustada oma maa tõelist sõltumatust, ei asunud suurtööstuse, selle majandusliku sõltumatuse tõelise baasi arendamise teele majandusliku sõltumatuse saavutamiseks, uppus poolkäsitööstuslike väikeettevõtete keeristesse ja raius iga aastaga seda oksa, mil ta ise istus.

Siirdume teise punkti vaatlemisele: mil määral sõltuti välismaa müügi- ja toorainete-turgudest, ja püüame analüüsida väliskaubandust ja tema osatähtsust kodanliku Eesti majandussüsteemis. Vastus sellele küsimusele tuleneb suurel määral esimese punkti analüüsist ja on selle poolt ette

*) Üksikasjalisemat ekspordi analüüsi vt. alamal. Tähendame siin vaid, et 50—60 protsenti suurtööstuse toodangust läks välismaale.

**) A. Veimer, „Eesti NSV majandusprobleeme“, lk. 69.

***) Üksnes suurtööstusele sisseveetav toormaterjal moodustas 50—60% suurtööstuse üldtarvidusest. Loeteldud toorainete-liikidele tuleb veel lisada lambavill, siid, puuvill jt.

määratud. Ja tõepoolest, kui Eesti kodanlus sammus mööda suurtööstuse lammutamise teed, allutades tööstustoodangu monopolistliku kapitali huvidele, siis on täiesti ilmne, et ka Eesti väliskaubandus asus suurel määral poolsõltavas olukorras toorainete- ja müügiturgudest. See väliskaubanduslik sõltuvus süvenes veel sellega, et ka põllumajandussaadused läksid suurel määral välisturgudele, muutes Eesti mitte ainult toorainete ja poolvalmissaaduste baasiks, vaid ka agraarriipsiks imperialistlikele maadele, esmajoones fašistlikule Saksamaale. Järelikult tuleb Eesti väliskaubanduse küsimuse vaatlemisel peatuda peamiselt järgmistel punktidel: välja- ja sisseveo analüüsil tööstus- ja põllumajandussaaduste põhiliikide järgi, brutotoodangu ja väljaveo vahekordadel, hinnaküsimusel välisturgudel ja ekspordi- ning impordimaadel.

Peatume kõigepealt välja- ja sisseveo küsimusel põhiliikide järgi.

Juba kodanliku võimu kehtestamise esimesil aastail oli rahvamajanduse arenemises märgatav see põhitendents, millest me kõnelesime ülemal, nimelt olla imperialistlike riikide agraartoorainete ripatsiks, importides omakorda tööstustoorainete peamisi liike — mineraale, metalle, kemikaale — ja valmiskaupu. Võtame näiteks väliskaubanduse andmed 1923. a. kohta:*)

	Sissevedu	Väljavedu
	(protsentides)	
I Toidu- ja maitseainetetööstus	24,3	15,8
II Toorained ja poolvalmissaadused	20,7	41,5
III Valmissaadused	54,8	40,3
IV Loomad	0,2	2,4

Sisseveo alal tõmbab endale tähelepanu valmissaaduste ja toidu- ning maitseainete ülekaal toorainetest ja poolvalmissaadustest, mis täiel määral vastab tööstuse nõrgale arenemisele sõjajärgseil aastail. Kuid eriti iseloomustav on väljaveo struktuur. Siin domineerib toorainete ja poolvalmissaaduste rühm, milles peasa moodustavad mets (18,8 protsenti väljaveo üldsummast) ja toorlina (20,1 protsenti).

Tuleb lisada, et me võtsime täiesti juhusliku aasta, pealegi veel aasta, mis oli kriisiaastaks Eesti rahvamajanduses. Aga just kriisivabade aastate uurimine kinnitab veel rohkem meie poolt avaldatud väite õigsust Eesti väliskaubanduse põhitendentsist. Võtame näiteks 1928., ülemaailmsele majanduskriisile eelnenud aasta.**)

	Sissevedu	Väljavedu
	(miljonites kroonides)	
I Põllumajandussaadused	38,5	58,6
II Tööstuskaubad	77,8	45,0
III Mets ja puidutooted	0,4	21,5
IV Muud toidu- ja maitseainetetööstuse saadused .	14,6	2,0

*) „Eesti Statistika“ 1923, lisa „Eesti väliskaubandus 1923. a.“

**) „Eesti Statistika“ 1929, J. Janusson: „Põllumajandus- ja tööstusained väliskaubanduses 1924.—1928. a.“, lk. 435. Tõmbab endale tähelepanu, et 1928. a. on

Sisseveo suhtes on iseloomustav, et põhisumma — 77,8 miljonit krooni — moodustavad tööstuskaubad. Mis kaubad need siis on? Esmajoones tööstustoorained (21,6 milj.), puuvill (11,0 milj.), vanametall (4,1 milj.), kivisüsi (1,8 milj.), õlid (1,5 milj.), villane lõng (7,0 milj.), masinad (5,8 milj.), metalltooted (6,2 milj.), bensiin (3,8 milj.) ja kemikaalid (5,1 milj.). Mitte väikese tähtsusega Eestile oli ka teraviljade ja esmajoones nisu sissevedu. 38,5 milj. krooni suurusest põllumajandussaaduste summast veeti 27,5 milj. krooni eest sisse teraviljakultuure. 14,6 milj. krooni suurusest toidu- ja maitseainete summast moodustas ligi poole suhkur.

Samuti kujutab endast huvitavat pilti väljavedu. 58,6 milj. krooni suurusest põllumajandussaaduste summast langeb 44,3 milj. krooni loomakasvatuse saadustele (või, peekon, sealiha, munad jne.), tööstuskaupade rühmast 6,4 miljonit krooni põllumajanduslikele tooraineile ja 4,8 miljonit krooni tselluloosile, 6,3 milj. puidust poolvalmissaadustele, 14,5 milj. linasele lõngale ja kangastele. Erikohta ekspordis omab mets: 21,5 miljonit krooni.

Seega langeb 1928. a. impordi kogusummast, 131,3 milj. kroonist, „tööstuskaupade“ arvele 77,8 milj. kr. ehk 60 protsenti. 127,1 milj. kr. suurusest väljaveosummast langeb põllumajandussaadustele ja poolvalmissaadustele 90 milj. kr. ehk 70 protsenti. Selline nägi välja nii laialt reklaamitud iseseisvus, mis tegelikult oli täielik sõltuvus välisvarustajaist ja -ostjaist.

Ei saa juttugi olla, et ülemaailmse majanduskriisi aastail see sõltuvus oleks nõrgenenud; ei, vastupidi, see muutus veel tundavamaks. Me ei peatu meelega üksikasjalisemalt majanduskriisi-aastail, sest on loomulik, et kriis deformeeris suurel määral Eesti majandust. Järgmised andmed võivad anda kujutluse väliskaubanduse struktuuri arenemisest ülemaailmse kriisi aastail ja aastail, mis tööstuskriisile vahetult järgnesid.*)

Sisseveo struktuur liikide järgi

	1935	1934	1933	1929
			(protsentides)	
1. Toorained	48,0	51,1	50,4	37,6
2. Tootmisvahendid	13,1	11,5	10,2	10,9
3. Transpordi- ja sidevahendid	0,9	1,0	1,2	0,9
4. Ehitusmaterjalid	5,4	5,0	5,8	3,2
5. Tarbimisvahendid	25,1	26,4	27,2	42,5
6. Väärismetallid	0,1	0,2	0,2	0,6

väljavedu ja sissevedu teisiti grupeeritud, kuid põhimõtteliselt see asja ei muuda, sest see muudatus on puht-metodoloogiline, tehtud selleks, et lähendada Eesti statistikat läänes maksvale liigitusele.

*) Ajakiri „Konjunktuur“ 1936, nr. 15.

Väljaveo struktuur liikide järgi

	1935	1934	1933	1932
	(miljonites kroonides)			
1. Põllumajandussaadused	33,7	26,7	20,6	23,1
2. Tööstuskaubad	30,5	28,5	18,6	16,2
3. Mets	8,6	12,7	5,5	2,4
4. Mitmesugused toidu- ja maitseained .	1,3	1,1	0,9	0,9

Nagu neist andmeist näha, pole väliskaubanduse üldisest koondamisest hoolimata üldsuund läbi teinud mingeid olulisi muutusi, kui mitte lugeda mõningaid muutusi, mis on olnud tingitud ülemaailmse majanduskriisi tagajärgedest (näit. sisseveos tarbimisvahendite vähenemine).

Lõpuks toome andmed viimsest kodanliku võimu aastast Eestis, 1939. aastast.

87,2 milj. kroonises sisseveo üldsummas moodustab peasa rühm „tooraineid“ (34,6 milj.) ja selles rühmas kõigepealt puuvill ja vill. Metallid moodustasid 6,0 milj., tootmisvahendid 15,6 milj., transpordi- ja sidevahendid 9,7 miljonit krooni.

Väljavedu (üldsumma 98,6 milj. krooni) jaguneb peamiselt põllumajandussaadusteks (50,6 milj.), metsaks (9,2 milj.) ja tööstussaadusteks (36,7 milj.). Kuid tööstussaadused on ikkagi samad vanad tuttavad poolvalmissaadused lääne tööstusele: sulfiittselluloos (8,9 milj.), põlevkivi ja põlevkiviõlid (6,8 milj.), vineerplaadid (4,2 milj.) jm.

Nii sisse- kui väljaveo alal jääb pilt oluliste muudatusteta.

Asume vaadeldava küsimuse teise osa juurde, vahekorra juurde tööstustoodangu ja põllumajandussaaduste turutoodangu vahel ühelt poolt ja väljaveo vahel teiselt poolt.*)

	Tööstuse brutto- toodang	Tööstussaaduste väljavedu
	(milj. kroonides)	
1928	120	45 (ligikaudu)
1932	80	35 „
1936	140	50 „
1937	166	44 „
1938	175	42,5

Seega oli isegi kodanlik statistika sunnitud tunnistama, et $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{4}$ suur- tööstuse toodangust ei leidnud mahutust siseturul, vaid läks ekspordiks. Tõeliselt oli see sõltuvus välisturgudest veel suurem. Kui siis veel lisada see seik, et enne ülemaailmset kriisi hankisid kapitalistlikud maad Eesti

*) Andmed on koostatud „Eesti Statistika“ ja „Konjunktuuri“ numbrite 38/39 (1938) ja 60/61 (1938) järgi.

suurtööstusele kolmveerandi tema poolt tarvitatavaist tooraineist, siis muutub pilt Eesti suurtööstuse sõltuvusest veel täielikumaks. *)

Eriti selgesti tungib sõltuvus välisturgudest esile vahekordade vaatlemisel põllumajanduse turutoodangu ja põllumajandussaaduste väljaveo vahel.

Võtame tõenduseks mitme aasta andmed. **)

	(aastaj keskmine)		
	1933	1937	1938
	(milj. kroonides)		
Põllumajandusturutoodang	59,0	90,0	102,0
Tähtsamate põllumajandussaaduste väljaveo väärtus	36,7	48,8	54,3

Toodud andmeist on näha, et kaugeltki rohkem kui pool kaubastatavast põllumajandustoodangust läks välisturgudele. Iseloomustav on ka veel teine seik: vaatamata väljaveo üldisele vähenemisele pärast ülemaailmset majanduskriisi jätkab põllumajandussaaduste osatähtsus pidevat kasvu.

Välja veetud põllumajandussaadusi
(miljonites kroonides)

1921—1924	21,5	} aasta keskmine
1925—1929	36,7	
1930—1934	36,7	
1937	48,8	
1938	54,3	

Pole vaja eriti nentida, et selline ühekülgsus väljaveo artiklites ja mõnede põhiprojektide ***) ülekaal ekspordis asetasi kodanliku Eesti väljaveo absoluutsesse sõltuvusse välisturgudest, peaausjalikult aga sõltuvusse põllumajandussaaduste hindadest välisturgudel.

Toome mõned arvud: ****)

Hinnad sentides kilogrammi eest

	1929	1932	1934	1938
Eksportvõi	287	123	116	170
Peekon	167	55	124	145
Loomaliha	91	37	28	63
Lina	145	46	82	102
Munad	157	77	88	113

*) Vaevalt võib seda seika muuta asjaolu, et 1936. ja 1937. a. see arv langes 55—60%. (Näit. 1936. a.: kohalik tooraine 28,2 milj. kr., välistoormaterjal 33,3 milj. kr.) Teatav kergendus sisseveetava toormaterjali sõltuvuse alal toimus peamiselt põlevkivitööstuse arendamise arvel, mis aga töötas peaausjalikult väliskapitali abil.

**) Andmed on võetud „Konjunktuurist“ nr. 38/39, 1938 ja nr. 51/52, 1939.

***) Huvitav on tähendada, et ainuüksi võid oli välja veetud 25,2 milj. kr. eest, mis moodustab ligi 25% kogu selle aasta väljaveost.

****) A. Veimer, „Eesti NSV majandusprobleeme“, lk. 71.

Käesoleva artikli ülesandeks pole hindade vahekordade küsimuse vaatlemine välis- ja siseturgudel. Tähendame sellega seoses vaid, et kriisiaastail ja vahetult sellele järgnevail aastail maksid või, munad, peekon jne. Eestis rohkem kui sama või, peekon jne. välismaal. Sõltuvus välisostjaist — rabele kas või nahast välja, aga müü! — sundis kodanlikke võimumehi eesti töölisilt, teenistujailt jt. võtma liigsed paarkümmend senti kilogrammilt, et aga hoida ekspordihindu vajalikul kõrgusel. See vahe hindades maksti juurde preemiate, juurdemaksude ja igasuguste muude andamite näol monopolistlikele liitudele, millesse olid ühinenud eesti hallparunid. See oli kodanliku Eesti armetu majandamise loogiliseks ja seaduspäraseks tulemuseks, riigi, mille klassiliseks toeks olid suurkodanlus ja kulaklus. Kuid see loogiline ja seaduspärane tulemus maksis Eestile tõelise sõltumatuse kaotuse, sest et suurkodanlus (esma-joones väljaveoks produtseerijad töösturid) ja kulaklus ei saanud enam välisturgudeta läbi, milliseid abinõusid, harilikult mitteküllaldas, kodanlikud võimumehed ka ette võtsid, et veidigi lõdvendada liiaks kirgliku armukese, maailmaturu raudset kaisutust.

See sõltuvus muutub veel selgemaks, kui me veel lühidalt puudutame ka väljaveo suunamise küsimust maade järgi. Pole mõtet tuua arve, mis käivad väikeste, Eesti väliskaubanduses mitte suurt osa etendavate maade kohta. Peatume vaid kahel peamiselt maal, kellest olenes kodanliku Eesti kogu ainealine jõukus (ja mitte ainult see!). Peatume nimelt Saksamaal ja Inglismaal.*)

	Väljavedu		Sissevedu	
	(%%-des üldväljaveost)			
	Inglismaa	Saksamaa	Inglismaa	Saksamaa
1923—25	30,1	23,0	15,5	39,4
1926—30	33,3	27,1	11,1	29,0
1931—33	36,8	23,9	12,3	28,4
1934—37	36,8	25,4	17,4	26,3
1937	33,9	30,5	16,7	26,1
1938	41,2	38,0	21,1	36,7
1939 (8 kuud)	51,2	40,7	22,9	36,4

Nagu näeme, olid Saksamaa ja Inglismaa faktiliselt monopoliseerinud Eesti väliskaubanduse, moodustades näit. 1938. a. 79,2 protsenti kogu kodanliku Eesti väljaveost ja 57,8 protsenti kogu sisseveost. Üldtendents oli selline, et Inglismaa tähtsuse kasv Eesti väljaveos oli üldiselt suurem kui Saksamaa oma. Kuid Saksamaagi, eriti seoses ettevalmistusega sõjaks, hakkas Eestilt intensiivselt ostma põllumajanduslikke tooraineid ja poolvalmissaadusi, sellal kui Inglismaa ostis peamiselt ainult põllumajandussaadusi (nii näit. ostis Inglismaa 1939. a. augustis, viimsel kuul enne sõda, võid 1,5 milj. krooni eest, peekonit 0,4 milj. kr. eest, aga ka

*) Andmed on toodud 1937. a. kohta eranditult ajakirja „Konjunktuur“ 1938, nr. 38/39 järgi. Andmed 1938. ja 1939. a. on toodud „Eesti Statistika“ vastavate aastate numbrite järgi üksikute kuude kohta.

metša: üle 2 milj. krooni eest). Kuid sisseveos ja peamiselt toorainete, metalli, kemikaalide, masinate jne. sisseveos oli Saksamaa kui importööri tähtsus võrratult suurem kui Inglismaa oma. Inglased kontrollisid üht viiendikku, sakslased rohkem kui kolmandikku Eesti sisseveost, nii et kui inglased hoidsid oma käes üht ohjajaru Eesti väliskaubanduse rakendil, nimelt eksporti, siis sakslased hoidsid teist — importi. Ja nii see kui ka teine asetasi kodanliku Eesti sõltuvusse neist kahest maast. Arvestades Inglismaa ja Saksamaa vahel eksisteerivaid vastuolusid seoses Saksamaa avaliku ettevalmistamisega sõjaks, polnud laveerimisülesanne nende kahe maa vahel mitte kerge ja Eesti hädapoliitikud sattusid sageli olukorda, mida vanasõna tabavalt nimetab vilhma käest räasta alla sattumiseks.

Siirdume nüüd kolmanda meie poolt puudutatud küsimuse juurde: väliskapitali osa vaatlemisele Eesti ekspluateerimises.

Tuleb kohe öelda, et see küsimus on üks tumedamaid, sest kodanlikud allikad ümbritsesid seda küsimust kõige meelsamini vaikimisega. Ent seal, kus sellest küsimusest ei saanud vaikimisega mööda hiilida, üritasid eesti kodanlikud majandustegelased väliskapitali ülekaalu seletada ilmselt nurjatute vahenditega. Selle asemel et eesti rahvale avalikult ja ausalt ütelda, et Eesti suurtööstus (ja mitte ainult see!) peaaegu tervikuna kuulub väliskapitalile, püüdsid eesti kodanlikud tegelinskid ja nende abimehed rahvale igati selgeks teha, et kõik häda seisab vaid selles, et enamik Eesti majandusettevõtteid kuulub mitte välismaalastele, vaid „muulastele“. Kartus oma inglise ja saksa peremeeste ees ei lubanud eesti kodanlastel tunnistada, et tööstuse põhiliigid, peamised kaubandusettevõtted, peamised pangad ja kindlustusseltsid kuuluvad väliskapitalile. Selle asemel pasundas fašistlik ajakirjandus (poolametlik „Uus Eesti“, ajakiri „ERK“ jt.) aeg-ajalt, et Eestis pole eestlastel kohta, et kõik paremad kohad on „muulaste“ käes. Nagu oleks asi seisnud selles! Eks seevõrra kui „muulased“ olid Eesti vabariigi alamad, oli tegu ikkagi omamaise kapitaliga. Ainult sel juhul, kui „muulaste“ taga — samuti nagu nende eesti kolleegide taga — seisis väliskapital, ainult sel juhul saab kõnelda väliskapitalistide meelevallale allumisest. Kõigi vihapursete taga „eestlaste väljasurumisest“, „muulaste vägivallast“ jne. peitus tegelikult mõnede eesti kodanlike ringkondade kadedus oma leidlikumate ja laialdasemate rahvusvaheliste sidemetega saksa, juudi ja teiste Eesti töörahvahulki kurnavate ning rõõvivate kolleegide vastu. Teisiti on lugu balti sakslusega, sest selle taga seisis Saksamaa kapital, kuna balti sakslased, olles Suur-Saksamaa eelpostiks Baltimaadel, eriti pärast Hitleri võimuletulekut, püüdsid tungida kõigisse Eesti majandusorganismi pooridesse, ning tasandasid endile ja seega ka hitlerlastele domineeriva majandusliku poliitilise mõju Eestis.

Täielikuma kujutluse väliskapitali sõltuvuse määrast annavad andmed väliskapitali investeringuist Eestis ja tööstus- ning kaubandusettevõtete võlgnevusest lühi- ja pikaajaliste krediitide järgi.

Eespool juba tsiteeritud artiklis „Eesti majanduslik areng iseseisvuse

kestel" on toodud andmeid kapitalimahutusest Eesti tööstusse „iseseisvuse“ aastate jooksul. Artikli autor märgib, et „Eesti suurtööstusse investeeritud kapitalide kogusummat võime hinnata ümmarguselt 246 milj. kroonile. Sellest summast moodustavad enne Eesti iseseisvust asutatud suurtööstuslikud käitised ca 170 milj. kr. ning pärast iseseisvuse saavutamist asutatud ettevõtted kõigest 76 milj. kr.“ Kõnelemata juba sellest isendast näitlikust faktist, et üle $\frac{2}{3}$ kapitalimahutustest Eesti tööstusse sai Eesti riik taari-Venemaa käest, on iseloomustav sama autori melanhoolne tunnistus teisel leheküljel: „Vähem soodus on meil olnud küll investeerimist otsiva kapitali probleem, kuna omakapital puudus peaaegu täiesti (!) ja väliskapital ei usaldanud küllaldaselt noore riigi kandevõimet ega püsivust (!!). Omakapitali kogumine on aga iseseisvuse ajal siiski (kui palju ütlev on see „siiski“! L. A.) edenenud ja ka väliskapital on hakanud otsima investeerimisvõimalusi Eestis.“*) Ja niisiis investeeriti veidi rohkem kui 20 aasta jooksul Eesti tööstusse kõigest 76 milj. krooni. Sellest summast langeb põlevkivitööstusele umbes 30 miljonit ja 14 miljonit uutele tekstiilkäitistele. Teatavad investeeringud tehti ka tselluloositööstusse, fosforiiditööstusse jm.

Kes oli siis investeerijaks?

Investeerijaks oli suurel määral väliskapital. Vaatleme mõningaid, kaugeltki mitte täielikke andmeid. 1. jaanuariks 1938 oli Eestis 511 välisvõlausaldajat ja välisvõlgnevuse summa moodustas (ilma riigivõlata!) 53,9 milj. krooni. Juba nende summade — 76 milj. kr. (uued investeeringud) ja 53,9 milj. kr. (välisvõlgnevus) paljas kõrvutamine näitab, et Eesti majanduse võlakoorumus oli uskumata suur. Mitte asjata ei loetud Eestit ühel esimesel kohal olijaks maailmas väliskaubanduse osatähtsusest ja välisvõlgnevusest hinge kohta. Kuidas jagunevad need 53,9 milj. krooni?**)

	Kaupade sisseveo järgi	Teised kohustused	Kokku
1. Tööstusettevõtted .	13,8	22,9	36,7
2. Kaubandusettevõtted	13,5	2,2	15,5
3. Teised ettevõtted .	0,5	1,2	1,7
Kokku .	27,6	26,3	53,9

Tagasihoidliku sildi „teised kohustused“ taha peitis mainitud artikli autor väliskapitali mahutused, mis moodustasid aukartustäratava summa: 26,3 milj. krooni. Kuid eriti selgesti ilmneb välisinvesteerijate tegevus Eesti peamistes tööstusharudes.

Kolm peamist põlevkivitööstus-ettevõtet võlgnes välismaale 13,0 milj. krooni, kusjuures 11,3 milj. kr. „moodustasid peaosas asutamiseks ja laien-

*) „Konjunktuur“ 1938, nr. 38/39, lk. 24—25.

**) „Konjunktuur“ nr. 44, 1938. a., artikkel „Ettevõtete välisvõlgnevus“, V. Feldman, lk. 397.

damiseks ning tegevuskapitali täiendamiseks tehtud välislaenu^{*)}, kusjuures võlausaldajaiks maadeks või, õigemini öeldes, nende ettevõtete omanikeks olid: Holland 4,5 milj. krooniga, Inglismaa 4 milj. kr. ja Saksamaa 3,7 milj. krooniga. Tegelikult osutub Hollandi kapitalimahutuse summa puhtal kujul fiktsiooniks, sest „Hollandi“ all tuleb antud juhul mõista Berliini Mendelsohni panga tütarettevõtet. Tõeliselt kuulus seega kolmest suuremast põlevkivitööstus-ettevõttest Eestis sakslastele 8,2 milj. krooni ja inglastele 4,0 milj. krooni, põlevkivitööstus Eestis aga kuulus tervikuna väliskapitalile, esmajoones saksa kapitalile, kes toimis Eestis eesti rahvusest „direktorite“ abil (näit. a/s „Eesti Kiviöli“). Teistes keemiatööstuse-ettevõteteis moodustas võlgnevus põhikapitalist 1,9 milj. kr. (Tuletikutööstus, milles suurel määral oli tegev rootsi kapital, võlgnes rootsi kuruksa Kreugeri tuletikusündikaadile 1,8 milj. krooni.) Samuti on tuntud fakt, et fosforiiditehas Maardus oli suurel määral ehitatud välismaa summadega.

Ka Eesti tekstiiltööstus oli väliskapitali tugeva kontrolli all, kusjuures välismaisi peremehi oli tekstiiltööstuses, eriti suuremais (Kreenholmis, Balti Manufaktuuris, Narva Linavabrikus), äärmiselt palju: siin oli nii sakslasi kui inglasi, nii soomlasi kui igasuguste teiste rahvaste esindajaid. Ühe sõnaga: Eesti tekstiilsuurtööstus oli värvitud finantskapitali kõige kosmopoliitsemate värvidega. See tööstusharu võlgnes välismaale 3,5 milj. krooni kapitalimahutuste näol, kaupade eest 5,8 milj. krooni, sest et — artikli autori tunnistusel — „tekstiiltööstuse väliskohustuste suurust põhjustavad sinna kuuluvad suurkäitised ja asjaolu, et tarvitav toormaterjal on valdavalt a m u s e s (meie sõrendus. L. A.) välismaise päritoluga“. Seega kujutas tekstiiltööstus endast küllalt tüübilist näidet ka h e k o r d s e s t s ö l t u v u s e s t väliskapitalist; sõltuvus kapitalimahutusest ja välismaistest toormaterjalide allikaist. Eesti tekstiiltööstuse peakreditoreiks on samad maad: Inglismaa — 5,0 milj. krooniga ja Saksamaa — 1,2 milj. krooniga.

Järgmine rühm on toidu- ja maitseainete-tööstus — mis võlgnes väliskapitalile 3,9 milj. kr., millest 3,2 milj. kr. moodustasid kapitalimahutused. (Kõige suurem õlletehas A. le Coq Tartus, üks suur auruveski, kõige suurem tubakavabrik „Laferme“ (praegune „Leek“) ja šokolaadivabrik „Kave“.)

Metallitöötleva tööstuse võlgnevus oli samuti üpris suur: 1,8 milj. krooni, kusjuures väliskontrolli all olid suurel määral Krulli tehas, Tartu telefonivabrik ja mitu väiksemat ettevõtet. Peab ütlema, et väliskapital polnud metalletöötleva tööstuse arendamisest üldiselt huvitatud, sest sõltuvate maade metallitööstuse arendamine pole finantskapitali huvides. Sellega on seletatav selline veider nähe, et Krulli tehase nomenklatuuris seisis kodanliku võimu viimseil aastail 600 kaubaeset — kruvikeerajast kuni vedurini.

Tselluloosi- ja paberitööstuses oli olukord kujunenud nii, et paberi- ja

*) V. Feldman, op. cit., lk. 399. Ka kõik järgmised andmed Eesti tööstuse välisvõlgnevuse kohta on pärit samast artiklist.

tselluloositootmisel kõige suurem vabrik — Põhja Tselluloosi- ja Paberi- vabrik — kuulus välismaalastele, nimelt sakslastele. Ka hiljem ehitatud sulfiit-tselluloositehas asus sakslaste kaudse kontrolli all. Samuti kuulus Põhja Tselluloosi- ja Paberivabriku järel suuruselt teine — Johanson paberivabrik — sakslastele. Paremad polnud lood ka Türi paberivabrikus. Mõningal määral olid Eesti tselluloosi- ja paberitööstuses osalisteks ka Soome kontsernid, mis omakorda olid läbi põimunud saksa finantskapitaliga (Rootsi kaudu). Kui tekstiiltööstus kujutas endast näidet väliskapitalile kahekordsest alluvusest — sõltuvus kapitalimahutustest ja toormaterjalide allikaist —, siis oli paberi- ja tselluloositööstus samuti kahekordses sõltuvuses, kuid seekord mitte toormaterjalide allikaist (toormaterjal oli kohalik), vaid müügiturgudest. Analoogilises olukorras oli ka puitu- töötlev tööstus, esmajoones selle tööstusharu kõige suurem ettevõte: Lutheri vineeri- ja mööblivabrik. Üldse moodustas selles tööstusharus välisvõlgnevus 1,5 milj. krooni, kõigepealt Inglismaale 1,2 milj. kr. kapitalimahutuste alal. Sama iseloomu kandis ka ehitusmaterjalide tööstus (kõige suurem tsemenditehas Kundas), mis samuti kuulus väliskapitalile (peamiselt inglise omale).

Üldtuntud on pankade osa kapitalistlikus majandussüsteemis, kes akumuleerivad summasid ja jagavad neid laenude näol tööstusele ja kaubandusele. Meil pole mingeid täpseid andmeid väliskapitali osast Eesti pankades, kuid vähemalt kahe suurima erapanga kohta on teada, et need kuulusid täiesti väliskapitalile. Me mõtleme siin Scheeli panka, mis kuulus Mendelsohni kontsernile Berliinis, ja Tartu Panka, mis kuulus Inglise pangagrupile. Need kaks panka, mis olid suurimaiks ja finantseerisid peamiselt eksport- ja importfirmade tegevust, olid tunginud Eesti majanduselu kõigisse pooridesse ja otsustasid paljude tuhandete eesti tööliste saatuse üle.

Suurteks kapitalikogumise-allikaiks kapitalistlikus ühiskonnas on teatavasti kindlustuseltsid, kes preemiasaagi näol kraapisid kokku tohuid summasid, mis nad hiljem mahutasid tööstusettevõtetesse, kinnisvaradesse, jne. Siin avaneb äärmiselt huvitav pilt, ja nimelt, et kõik suured seltsid olid eranditult väliskapitali, peamiselt saksa kapitali käes. Sellised suured kindlustusettevõtted, nagu „EKA“, „Polaris“, „Eesti Union“ ja „Põhja“, olid sakslaste käes. 1936. a. akumuleerisid need neli seltsi preemiatagavarana 2,6 milj. krooni.*) Suur kindlustuselts „Eesti Lloyd“ polnud tegelikult mitte midagi muud kui ühe ülemaailmse nimega suure inglise kindlustuskontserni filiaal.

Väliskapitali osa oli üpris aukartustäratav ka kaubanduses. Sakslased kontrollisid vähemalt 20% väljaveost ja 20% sisseveost**) (jutt on erakaubandusfirmadest, riiklikud ja ühistegelised ettevõtted on välja arvatud), kusjuures sakslaste peamine tegevus Eestis nii importijatena kui eksportijatena oli tervenisti suunatud hitlerliku „faterlandi“ huvide teenimisele.

*) A. Randmäe artikkel „Muulaste osatähtsus eesti kindlustusalal“, ajakiri „ERK“ 1938, nr. 2.

**) K. E. artikkel „Kes valitsevad väliskaubandust?“ — „ERK“, 1938, nr. 3.

sele. Selle tagajärjel oli 1938. a. alguks kaubandusettevõtteil kogunenud kaunis aukartustäratav välisvõlasumma: 12,9 milj. krooni, kusjuures esikohal seisab Inglismaa, temale aga järgneb Saksamaa.

Pole huvitusetä märkida, et ka enamik suuri ekspeditsiooni- ja transpordifirmasid, samuti paljud suuremad laevauhingud asusid väliskontrolli all. Selliste ekspeditsioonifirmade, nagu Gahlnbäck'i, Oscar Stude, J. Koch'i, Th. Clayhills'i ja paljude teiste tegevust suunati ja juhiti fašistlikult Saksamaalt. Nende firmade ja mõnede teiste suurte importööride käsutuses oli Tallinna sadama territooriumil üle 10 ha suurune maa-ala mitmesuguste ladude ja muude hoonetega, mis, arvestades Tallinna sadama tagasihoidlike mõõteid kodanlikus Eestis, on hiiglasuur maa-ala.*)

Peatume mõne sõnaga Eesti tööstuse ja kaubanduse võlausaldajail. Pole mõtet peatuda väiksematel maadel. Toome neist vaid kõige suuremad ja peamised.**)

Majandusettevõtete välisvõlgnevus 1. I 1938 tuhandetes kroonides
(peamised maad)

Inglismaa	18 191
Saksamaa	11 562
Holland	9 034
Rootsi	4 016
Soome	2 912
Taani	1 390
Prantsusmaa	1 042
USA	905

Kuigi kodanlik statistika lähtub võlgnevuse formaalseist tunnuseist ja seepärast seab esikohale Inglismaa, tuleb tegelikult esikohale asetada Saksamaa, sest Saksamaa arvele langeb lõviosa Hollandi arvel figureeriva summa tõttu, samuti kaunis soliidsed Rootsi ja Soome arvel näidatud summad. Me ennem anname ehk liiaks väikese summa, kui ütleme, et Eesti tööstus- ja kaubandusettevõtted võlgnesid sakslastele 20 milj. krooni. Selliselt kasvas ja progresseerus saksa kapitali tungimine Eestisse, tõrjudes järk-järgult inglise kapitali Eesti tööstusest ja kaubandusest välja — tendents, mis tuli nähtavale kohe pärast Hitleri võimuletulekut. See tendents sisendas hirmu isegi läbipõlenud eesti fašistidele ERK-st, kes muide väga heakskiitvalt võtsid vastu hitlerliku riigipöörde. Üks fašistlikest paberi-määrijaist tähendas juba 1933. aastal: „Majanduslikul alal peab arvestama juba teostatud mjandusliku penetratsiooni (sissetungimise — L. A.) kõrval tervet rida saksa firmasid, mis asutati Eestis selleks, et piiratud impordi tõttu Saksamaa saaks siiski välja vedada neile firmadele määratud ja vajalikud seadeldised, toorained ning poolvalmisadused, ja selleks, et saksa standardkaupu sisse töötada ka Eesti „kolmanda riigi“ tulevase osana.

*) A. Oja, „Sadam võõraste käes“, „ERK“ 1940, nr. 1.

**) V. Feldman: „Ettevõtete välisvõlgnevus“.

Silmas peab pidama ka Eesti erapankade tegevuse halvamise edukat püüet, keskpankade mõjutamise järjekindlaid katseid, põllumajandusliikude saaduste väljaveo monopoliseerimise taktikat ja hoolitseda selle eest, et „nurgapealse staabi“ (on mõeldud kohalike sakslaste vandeseltsi. L. A.) mõju alla kuuluvad firmad oleksid litsentside ja uute tööstuste asutamise suhtes eesõigustatud.“*)

Mittehalb pildike elust, kirjutatud pealegi inimese poolt, kes väga hästi saab aru, mida tegelikult tähendab saksa „penetratsioon“.

Väliskapital muidugi ei leppinud sellega, et pani Eesti tööstust ostma tooraineid ja masinaid, kemikaale ja villa hindadega, mis tal meeldis küsida. Ta ei jäänud rahule ka sellega, et hoidis Eesti põllumajandussaaduste eest makstavad hinnad madalad (kuulsad käärid!), talle ei piisanud ka puht-investeeriivast tegevusest. Väliskapital tahtis Eestist välja pumbata võimalikult rohkem kasu kõigi nende „heategude“ eest, mis ta osutas eesti rahvale. Üksnes 1938. aastal pumpas väliskapital Eestist välja kümneid miljoneid kroone tööstus- ja kaubandusettevõtete võlgade kustutamise ja nende võlgade protsentide maksmise arvel. Üksnes 1938. aastal voolas välismaale nende kohustuste maksmise arvel 32,2 milj. krooni. Selle arvu tõeline suurus muutub arusaadavamaks, kui meenutame, et näiteks rahvaraamatukogudele oli 1937. a. kulutatud kõigest 30 000 krooni. Nii kujunes kodanlik Eesti mingisuguseks paradiisiks väliskapitalile, mis ekspluateeris eesti rahvast rahvareeturite aktiivsel kaastegevusel Eesti reaktsioonilise kodanluse leerist.

Lõpuks peatume viimsel punktil: Eesti riiklikul välisvõlgnevusel.

Eesti riiklik välisvõlgnevus tekkis juba kodanliku sõltumatuses olemasolu esimesil aastail. Võib öelda isegi enam: kodanliku korra kehtestamine Eestis oluaks otse võimatu ilma väliskapitali „omakasupüüdliku“ abita, kes oli huvitatud sanitaarkordoni loomisest Nõukogude piiri ääres. Väliskapital, ja esmajoones Inglise, USA, Rootsi ja Hollandi oma, maksis „lõbu“ eest luua Nõukogudemaale vaenulik kodanlik Eesti tohtud summad, kusjuures need summad järgnevatel aastail jätkasid kasvamist. Rahvasteliidu rahanduskomitee andmeil 1. I 1925 moodustas Eesti välisvõlg 76 milj. krooni, millele lisandub veel üks miljon inglise naelsterlingit, s. o. kroonidesse arvatult ulatus Eesti riigivõla üldsumma ligi 100 miljoni kroonini. See summa oli 1933. aastaks paisunud 155 miljoni kroonini, „iseisvuse“ lõpuks aga veelgi suuremaks, mis suuresti ületas Eesti rahva paariaastase sissetuleku. Sellest summast sai kodanlik Eesti 80 miljonit krooni nn. „vabadussõja“ pidamiseks, s. o. eesti kodanluse klassisõjaks omaenda rahva vastu.

Kõigi oma riigivõlgade eest maksis Eesti ümmarguselt 3 miljonit krooni aastas üksnes protsentideks. (80 miljoni krooni suuruse „sõjalaenu“ pealt Eesti protsente ei maksnud.) Kui arvata iga aasta Eesti poolt makstavad protsendid keskmiselt 2,5 milj. kroonile, siis on kerge välja arvutada, et eesti rahva poolt välislaenu pealt makstud protsentide summa teeb välja

*) A. Vaigla: „ERK“ 1933, nr. 8.

vähemalt 60—65 milj. krooni. Kelle taskusse jooksis see raha? Võtame näiteks 1933. aasta.*)

1.	1927. a. 7-protsendilise välislaenu järgi:	
	a) Inglismaa osa	1 000 000 krooni
	b) USA osa	997 000 "
2.	Laen „Vickersile“ (Inglismaale relvastuse eest)	9 000 "
3.	Raudteematerjalide eest	36 000 "
4.	Rootsi tuletikusündikaadilt saadud laen	459 000 "
	Kokku:	2 501 000 kr.**)

Siin paistab esmajoones silma asjaolu, et riigivõlas ei figureeri Saksamaa. See on ka arusaadav, sest sõjajärgne Saksamaa ei kuulunud kapitali eksportivate maade hulka. Eesti peamisiks võlausaldajaks olid maailma rikkamad maad: Inglismaa ja USA. Kui Saksamaa püüdis Eesti majandusse tungida ühel teel, siis Inglismaa tegi seda teisel teel: ta andis Eesti riigile pikaajalisi laene. Nii olid laenu ja nende protsendid väliskapitali käes heaks ja väga mõjusaks vahendiks Eesti majanduse alistamisel.

*

Teeme kokkuvõtte. Me vaatasime kõiki viise, kuidas kodanliku Eesti majandus alistati välismaa kapitalile. Eesti rahvamajanduse struktuuri uurimine, välja- ja sisseveo analüüs, väliskapitali mahutused Eestis ja Eesti käitiste võlgnevus väliskapitalistidele ning lõppeks tutvumine riigivõlgadega lubavad teha järgmisi järeldusi:

kodanlik Eesti riik raiskas ära tsaari-Venemaalt saadud pärandi, hävitas tööstuse tootmisvõimsuse ega arendanud peaaegu üldse maa tootlikke jõude;

kodanlik Eesti riik andis Eesti tööstusele ja põllumajandusele vildaka ja ühekülgse orientatsiooni, allutades nad täielikult väliskapitali huvidele; kodanlik Eesti riik muutis Eesti tooraine poolvalmissaaduste ja toiduainete müüjaks kapitalistlikule läänele ning tööstusliku tooraine ja tööstustoodangu põhiliste liikide ostjaks välismaistelt müüjatelt, orjastades sellega oma majanduse ja muutes tema finantskapitali ripatsiks;

kodanlik Eesti riik, mil polnud omakapitali Eesti tootmisjõudude arendamiseks, pidi üha rohkem võtma võlgu kapitalistlikult läänelt, mis investeeris Eestis suuri summasid ja andis Eestile laene. Seega andis Eesti kodanlik riik Eesti rahvamajanduse põhilised harud monopolistliku kapitali kontrolli alla.

On täiesti loomulik, et Eesti majanduslik sõltuvus väliskapitalist tähendas ka tema poliitilist alistamist suurtele imperialistlikele maadele ning esmajoones Saksamaale ja Inglismaale. Kõneldes inglise kapi-

*) A. Tooms, „Rahvusvaheline maksubilanss 1933. a.“ — „E. Statistika“ 1933, nr. 6.

**) Võrdluseks tähendame, et samal 1933./34. a. kulutati rahva haridusele kõigest 541 000 krooni.

tali tungimisest Argentiinasse, kirjutas Lenin: „Pole raske kujutella, millised tugevad sidemed seob seetõttu inglise finantskapital — ja tema truu „sõber“ diplomaatia — Argentiina kodanlusega, kogu tema majandusliku ja poliitilise elu juhtivate ringkondadega.“ See Lenini märkus on täiesti rakendatav ka kodanliku Eesti kohta. Käesoleva artikli ülesandeks pole analüüsida välisriikide majandusliku ja poliitilise tegevuse vahetuid Eestis — see on teema iseseisvaks ja väga vajalikuks uurimiseks. Siinkohal piirdume vaid mõningate märkustega.

Eesti majanduslik alistamine kulges peamiselt kahe maa, Saksamaa ja Inglismaa liinis. Eesti kodanlus laveeris teadlikult nende kahe konkurendi sageli vastukäivate huvide vahel. Võib öelda isegi rohkem: selles laveerimises seisnes kogu ta poliitiline „tarkus“. Ent Hitleri võimuletulekuga ja sakslaste aktiveerumisega Baltikumis pöördus Eesti kodanlus üha otsustavamalt fašistliku Saksamaa poole, kuna samal ajal Saksa kapital ja Saksa diplomaatia võtsid ette rünnaku Baltikumile, et allutada teda oma huvidele nende poolt ettevalmistataval roimarlikul kallaletungil Nõukogude Liidule. Vaatamata sellele, et inglased nägid, kuidas sakslased tõrjusid nad Baltikumis vähehaaval tagaplaanile, takistas kurikuulus mittevahelisegamise ja münchenluse vaim neid tarvitusele võtmast otsustavaid majanduslikke ning poliitilisi abinõusid, mis oleksid võimaldanud neil oma huve Eestis kaitsta. See aga omakorda süvendas Eesti valitseva kodanliku kliki otsust loobuda iseseisvuse viimsest varjust ning minna täielikult Saksamaa lõa otsa.

Juba 1934. a. kirjutas Tallinna saksa ajaleht „Revalsche Zeitung“ pärast Pätsi riigipööret: „Autoritaarse riigikorra sisseseadmisega 12. märtsil s. a. sündis põhjapanev murrang meie riigi sisepoliitilises elus. See uus mõtlemisviis (mõistetakse fašistliku ideoloogiat. L. A.) seisab balti saksluse poliitilisele arusaamisele oluliselt lähemal kui esimese 15 aasta Eesti riikluse ideoloogia. Liialdamata võib öelda, et Eesti-Saksa poliitilisele koostööle lisandub nüüd vaimne-ideoloogiline liginemise võimalus poliitilisel alal.“ *)

Kommentaariid on ülearused; see on nii, nagu vene vanasõna ütleb, et üks kalur tunneb teist kalurit juba kaugelt ära! Meile aga on tähtis märkida, et eesti kodanlus ei jätnud seda häält hüüdjaks hääleks kõrves, vaid reageeris fašistlikele sireenihelidele saksa fašistlikust lehekesest, mille seljataga seisid Hitler ja saksa terase- ning söeparunid. Nagu märkis sm. Karotamm oma kõnes Eesti NSV intelligentsi esimesel kongressil, avaldas Laidoner juba 1935. a. Saksamaale armastust, andes välisajakirjandusele ilmetuid intervjuusid, Eenpalu ja teised aga kutsusid eesti rahvast muutma oma suhtumist sakslastesse jne. **) Pätsi, Laidoneri, Eenpalu ja teiste reeturlikust tegevusest eesti rahva rahvuslike huvide reetmiseni Mäe, Uluotsa ja teiste poolt on ainult üks samm. Nii kaugele viis eesti kodanlikke natsionaliste nende hukutav poliitika Eesti majanduse alutamisel monopolistliku, esmajoones saksa kapitali huvidele. Alustades

*) „Revalsche Zeitung“ 9. juunist 1934.

**) N. Karotamme kõne Eesti NSV intelligentsi esimesel kongressil, lk. 12—13.

oma tegevust Nõukogude Liidu vaenulise sanitaarkordoni tähtsa lülina ja surudes veriselt maha oma enda rahva vastupanu, langesid eesti kodanlikud natsionalistid täielikult reeturlikkuse sohu ja avaliku koostööni eesti rahva kõige kurjemate vaenlastega, saksa röövvalutajatega Suure Isamaasõja päevil.

Ainult nõukogude võim, ainult nõukogude rahvaste sõbralikus peres viibimine tagab meie rahvale täielikult tema majanduslikku ja poliitilist sõltumatust. Tõepoolest: kui üdini mädanenud tsaarirežiimi tingimustes arenes Eesti majandus mõne aastakümnega jõudsalt edasi ainult sellepärast, et Eesti seljataga oli tohutu suur Venemaa kõigi oma ammutamata rikkustega ja piiramata turgudega, siis nüüd, kus tsarismi on asendanud maailma kõige progressiivsem ja eluvõimelisem kord, nõukogude kord, on eesti rahva majanduslik ja poliitiline tulevik kindlustatud. Mitte asjata ei öelnud seltsimees Stalin oma ajaloolises kõnes valijaile 9. veebruaril 1946. a., et „nõukogude ühiskondlik kord on osutunud eluvõimelisemaks ja kindlamaks kui mitte-nõukogude ühiskondlik kord, et nõukogude ühiskondlik kord on parem ühiskonna organiseerimise vorm kui ükskõik missugune mitte-nõukogude ühiskondlik kord“.

Nõukogude Liidu vennalike rahvaste peres, kes ehitavad uut, sotsialistlikku ühiskonda ilma kapitalistiteta, ilma kulakuteta, ilma pankuriteta, ilma kriisideta, ilma tööpuuduseta, ilma välislaenuvõlaga, ilma finantskapitalideta, on eesti rahvas leidnud oma tõelise nõukoguliku kodumaa, mis on tema jäädavalt vabastanud kodanliku sõltuvuse ikkest.

TÕ RAAMATUKOGU

1 0300 00750342 0